

VROUWEN VRIJ EEN ANDERE WERELD

HET FEMINISME VAN DE JAREN 1970 IN BELGIË

PRESENTATIEDOSSIER RONDREIZENDE TENTOONSTELLING

Archief en Onderzoekscentrum voor Vrouwengeschiedenis

Middaglijnstraat 10—1210 Brussel | 02 229 39 | avg.carhif@amazone.be | www.avg-carhif.be

Inhoudstafel

Vrouwen vrij, een andere wereld: de tentoonstelling	1
Kennismaking met het thema	3
In het zog van de protestbewegingen van de jaren 1960.....	3
Lichaam en seksualiteit	4
Een nieuwe kijk op gezin, werk en politiek	5
Plaatsen van vrijheid en creativiteit.....	6
Nog steeds actueel	7
Samenvattend	8
Begeleidend materiaal	9
De tentoonstelling ontlenen	9
Onderdelen.....	10
Aandachtspunten bij het opstellen	10
Prijs (ontlening en toegang)	11
Transport en verzekering	11
Optie en reservering.....	11
Contract.....	11
Beeldengalerij	12
Contact	14

Vrouwen vrij, een andere wereld: de tentoonstelling

“Voor alle vrouwen. Voor de jonge en ook voor de minder jonge. Voor de gehuwden en de vrijgezelinnen. Voor de weduwen en voor de gescheiden vrouwen. Voor de arbeidsters en voor zij die thuis werken. Voor al de andere trouwens ook.”

Het rode boekje van de vrouw(en), 1972

Begin jaren 1970 palmen feministes de publieke ruimte in. Ze blazen nieuw leven in oude eisen en vragen gelijkheid tussen vrouwen en mannen in het gezin, op school, op het werk en in de wetgeving. Ze hebben het over het lichaam, klagen stereotypen en geweld aan, en willen een positieve en open kijk op seksualiteit en anticonceptie.

Hun militantisme is jong en dynamisch: ze schrijven, komen samen, betogen en zetten pittige acties op rond hun verlangen naar een samenleving in het teken van solidariteit, gelijkheid en zelfbeschikking voor iedereen.

Met die feministische acties als vertrekpunt verkent 'Vrouwen vrij, een andere wereld' een niet zo ver verleden waarin de ongelijkheid tussen vrouwen en mannen nog erg uitgesproken was. Tal van sprekende tijdsdocumenten doen nadenken over de weg naar maatschappelijke gelijkheid en de obstakels die nog steeds bestaan. Want al is er merkbaar vooruitgang geboekt, heel wat eisen en analyses uit de jaren 1970 zijn nog brandend actueel.

De tweetalige tentoonstelling is didactisch en laagdrempelig uitgewerkt. Ze zal een ruim publiek aanspreken: mensen van verschillende leeftijden, gezinnen, scholengroepen, leden van sociaal-culturele (vrouwen)organisaties, geschiedenisliefebbers...

“Vrouwen vrij, een andere wereld” in het BELvue museum, Brussel.

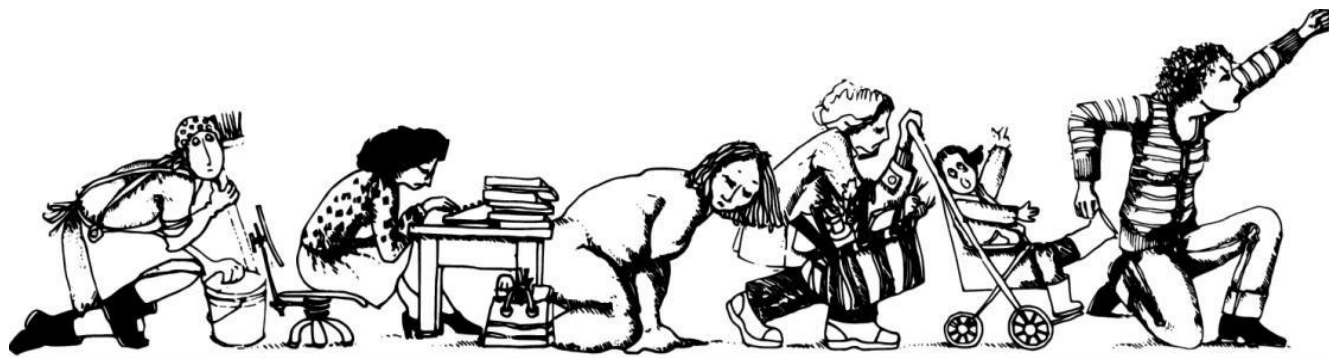
Vrouwen vrij, een andere wereld vertelt het verhaal over het feminisme van de jaren 1970 in 41 thematische panelen. Elk thema wordt kort en helder toegelicht en geïllustreerd met een brede waaier aan tijdsdocumenten: foto's, tekeningen, affiches, citaten, liederen, brochures ... Drie van de panelen bevatten een videoscherm dat een afwisseling toont van videofragmenten uit de jaren 1970 en van terugblikken.

Alle teksten zijn aanwezig in Nederlands en Frans (voor Engels is er een bezoekersgids) en de videofragmenten zijn in beide talen ondertiteld.

Rode draad

De tentoonstelling behandelt verschillende facetten van de geschiedenis van sociale bewegingen en van de democratisering van de samenleving in de periode 1960 tot vandaag:

- De contestatiebewegingen van de jaren 1960-1970 met hun eisen voor een gelijke, rechtvaardige en duurzame samenleving waarin sekse, klasse, seksuele oriëntatie of etnische origine niet meer tot sociale ongelijkheid leiden.
- Voorwaarden voor vrouwenemancipatie: zelfbeschikking over lichaam en seksualiteit (seksuele opvoeding, toegang tot anticonceptie en abortus, een open kijk op seksuele oriëntatie), een evenwichtige verdeling tussen vrouwen en mannen van betaald en onbetaald werk, gelijkheid op het werk en in de besluitvorming, het aanklagen van fysiek en seksueel geweld.
- Vormen van burgerprotest, zoals spontane acties die media-aandacht genereren, sensibilisering (*consciousness raising*), hulpverlening, artistieke interventies, kennisontwikkeling, allianties in binnen- en buitenland ...
- Een beknopt overzicht van wetgeving die de gelijkschakeling van de rechten van vrouwen en mannen heeft ondersteund (1945 tot vandaag).

Kennismaking met het thema

In het zog van de protestbewegingen van de jaren 1960

Na 1945 democratiseerde de samenleving in versneld tempo. Dat proces kwam ook vrouwen ten goede. In België waren ze steeds beter opgeleid, ze stonden sterker op de arbeidsmarkt, verwierven gelijke politieke rechten (1948) en waren niet langer onderworpen aan het gezag van hun echtgenoot (1958). De commercialisering van de pil in de jaren 1960 luidde een seksuele revolutie in.

Op veel vlakken bleef de samenleving evenwel traditioneel en doordrongen van ongelijkheid. Het ongenoegen daarover groeide en tijdens de jaren 1960 kwamen in tal van landen protestbewegingen op straat. Deze protestbewegingen verzetten zich tegen sociale ongelijkheid, racisme, koloniale regimes en imperialisme, de groeiende milieuproblemen. Met name jongeren uitten hun verlangen naar een andere wereld, zonder het oude gezag, zonder de taboes over lichaam en seks.

De kritiek op machtsverhoudingen stimuleerde vrouwen om ook hun eigen positie te analyseren. In tal van landen, beginnend met de VS, verspreidde zich een radicaal feminisme. Dit feminisme van de zogenaamde 'tweede golf' (een verwijzing naar het 'eerste golf'-feminisme uit de 19de eeuw), riep op tot 'vrouwenbevrijding' en een rechtvaardige en solidaire wereld.

In 1970 bereikte de beweging België. In snel tempo vormden zich kleine groepjes die een

oproep lanceerden aan alle vrouwen, ongeacht hun achtergrond. De nieuwe generatie wilde, net als haar voorgangers, de vele discriminaties in het gezin die vrouwen troffen in het onderwijs, op het werk of in de politiek, aanpakken. Maar haar agenda was radicaler: een einde maken aan de dominante positie van mannen in de samenleving en aan alle vormen van machtsongelijkheid. Veel activistes hadden banden met de linkse beweging en zagen in het kapitalisme een belangrijke bron van uitbuiting. Ze zetten strijdbare en humoristische acties op die met interesse, amusement en soms lichte verontwaardiging werden ontvangen en haalden met hun eisen meteen de media.

Lichaam en seksualiteit

De nieuwe lichte feministen wierp een frisse blik op lichaam, relaties, seksualiteit. Ondanks de seksuele revolutie van de jaren 1960 bleven heel wat taboes overeind. De feministische beweging wilde dat vrouwen hun seksualiteit vrij en positief konden beleven. Ze moedigde hen aan om hun lichaam te leren kennen en vroeg een kwaliteitsvolle seksuele opvoeding en toegang tot anticonceptie. In die bevrijde vrouwelijke seksualiteit claimden ook lesbiennes hun plaats.

Abortus uit het strafrecht was eveneens een belangrijke eis. Van oudsher namen vrouwen hun toevlucht tot abortus bij een ongewilde zwangerschap. Omdat dat strafbaar was, riskeerden ze echter hun leven bij clandestiene ingrepen. Feministen beklemtoonden dat gewenst moederschap fundamenteel was voor het welzijn van vrouwen en kinderen, en eisten dat vrouwen vrij over een abortus konden beslissen.

Deze strijd bracht een nauwe samenwerking tot stand tussen feministen en artsen, juristen en drukkingsgroepen, vooral uit de vrijzinnigheid. In afwachting van een wetswijziging, zorgden ze ervoor dat abortus in goede medische en psychologische omstandigheden kon gebeuren. In conservatieve kringen bleef de weerstand echter groot. Terwijl de vrije verkoop van anticonceptie er in 1973 kwam, werd abortus pas in 1990 deels uit het strafrecht gehaald.

De feministische beweging doorbrak de stilte rond geweld op vrouwen, waaronder straatintimidatie, intrafamiliaal geweld, fysieke en seksuele agressie,... Ze belichtte het probleem in al zijn ernst, met oog voor het grote leed van de slachtoffers. Elke hulpverlening ontbrak en dus zorgden feministen zelf voor opvang en preventie. Ze richtten de eerste hulpverleningscentra op (vluchthuizen, organisaties als Vrouwen Tegen Verkrachting) en werkten cursussen zelfverdediging uit.

Een nieuwe kijk op gezin, werk en politiek

Werken aan een gelijke samenleving betekende ook de strijd aangaan met van jongs af aan aangeleerde stereotiepe codes over man of vrouw zijn en met de rolpatronen die daaruit voortkwamen. Door de beeldvorming open te trekken, zouden vrouwen en mannen hun leven op tal van vlakken vrijer en naar hun eigen voorkeur kunnen invullen.

In een periode van openheid voor veranderende gezinsvormen kaartte het nieuwe feminisme het keurslijf van het huwelijk aan, de druk van het moederschap, de wettelijke en economische afhankelijkheid van vrouwen ten opzichte van hun man en het eindeloze huishoudelijke werk. Moederschap werd in al haar facetten ontrafeld: de wens om het wel of niet te zijn, het geluk, de frustraties en de zoektocht om meer dan moeder te zijn.

Het onbetaalde werk thuis kreeg een centrale plaats in feministische analyses van vrouwenonderdrukking. Kinderen opvoeden, koken en wassen, emotionele steun bieden... vormden een dagtaak op zich. Vrouwen namen die gratis op zich, vaak ten koste van betaald werk. Nochtans kwamen die onzichtbare en ondergewaardeerde gezinstaken de samenleving ten goede.

Op gezinsniveau was het belangrijk dat mannen volwaardig bijdroegen aan zorg en huishouden, maar dat volstond echter niet. Om iedereen een goede balans te geven tussen tijd voor betaalde arbeid en voor zorg waren er meer ondersteunende diensten nodig voor gezinnen (van crèches tot gedeelde poetsdiensten) en een kortere werkweek, met behoud van loon.

Net als oudere vrouwenorganisaties verzetten de nieuwe groepen zich op vele manieren tegen de discriminaties op de arbeidsmarkt. Ze eisten gelijke lonen en arbeidsvoorwaarden, en toegang tot alle beroepen. Ze verdedigden ook de vele vrouwen die slachtoffer waren van de economische crisis van de jaren 1970, en de werkloze vrouwen die hun uitkering dreigden te verliezen.

Omdat ze machtsrelaties stelselmatig in vraag stelden, stonden veel feministen terughoudend ten opzichte van de politiek. Toch waren er originele initiatieven om een stempel te drukken op de verkiezingen en het aantal vrouwelijke verkozenen, dat op alle niveaus erg laag was, te vergroten.

Plaatsen van vrijheid en creativiteit

Er bestond een grote behoefte om onder vrouwen samen te komen, ervaringen te delen en ideeën uit te wisselen. De beweging stimuleerde dat gesprek door praat- en zelfhulpgroepen te creëren, die vaak werkten vanuit de nieuw-opgerichte vrouwenhuizen. Hoewel solidariteit met alle vrouwen, ongeacht hun sociale achtergrond, gezinssituatie, kleur, seksuele voorkeur ... een basisprincipe was, bleek het echter een uitdaging om die verschillen tussen vrouwen een echte plaats te geven en zo'n zusterschap-in-diversiteit concreet waar te maken.

Het feminisme van de jaren 1970 was eigenzinnig en wervend, met veel ruimte voor in spontaniteit en creativiteit. De beweging boog zich over de plaats van vrouwen in de

culturele wereld en gebruikte kunst als een uitdrukkingsvorm: via muziek, woord en beeld verspreidde ze haar maatschappijvisie. Feministische festivals, cafés en boekenwinkels gaven vrouwelijke creativiteit een podium.

Van meet af aan was er ook aandacht voor het herdenken van bestaande kennis en het vormen van een eigen kritisch gedachtegoed. Er ontstonden onderzoeksgroepen en de vele publicaties kregen een plaats in gespecialiseerde documentatiecentra en boekenwinkels. Geleidelijk aan drongen 'vrouwenstudies' ook door in de academische wereld.

Radicale lesbiennes gingen het verst gingen in hun kritiek op de patriarchale samenleving en zagen in lesbianisme de enige manier om de mannelijke dominantie omver te werpen. Volgens hen woog

man/vrouw-ongelijkheid op elke heterorelatie was verandering alleen mogelijk door relaties en vriendschappen onder vrouwen voorop te stellen. Voor deze kleine maar internationaal sterk verbonden groep feministes was lesbianisme een politieke keuze.

Hoewel de 'nieuwe' feministes een grote nood voelden om onder vrouwen samen te komen, stonden ze niet op zichzelf. Een intense internationale uitwisseling voedde hun feminisme en de contacten met andere bewegingen, in binnen- en buitenland, waren talrijk. Van meet af aan was er samenwerking met oudere vrouwenorganisaties, die zelf een sterke evolutie

doormaakten, en met andere sociale spelers zoals organisaties voor gezinsplanning en vakbonden. Die bondgenootschappen vergrootten de zichtbaarheid en het effect van acties, met als einddoel een tolerante en gelijkwaardige samenleving.

Daarnaast speelden boeken een grote rol, sommige titels werden wereldwijd gelezen. Ook een aantal sterk gemediatiseerde acties versterkten de bewustwording. De vele contacten inspireerden acties en initiatieven over de grenzen heen.

Nog steeds actueel

Een decennium lang had het 'feminisme van de tweede golf' het debat over man/vrouw-ongelijkheden aangewakkerd en zo de blik verruimd van een nog aarzelende publieke opinie. Bij het aanbreken van de jaren 1980 maakte de spontaniteit van de 'tweede golf' plaats voor een meer gestructureerd militantisme. Onder druk van de vrouwenbeweging maar ook van internationale instanties nam de overheid een reeks maatregelen in de strijd tegen discriminaties in het gezin, in het onderwijs, op het werk en in de politiek. Sinds 2002 vermeldt de Grondwet de gelijkheid van mannen en vrouwen.

Hoewel er grote vooruitgang is geboekt, blijven veel pijnpunten die het feminisme aankaartte in de jaren 1970 nog steeds actueel. Denk maar aan de ongelijke verdeling van zorg en huishouden, de lage inkomens van vrouwen, de stereotiepe beeldvorming, de ondervertegenwoordiging van vrouwen in de besluitvorming of het schrijnende probleem van genderspecifiek geweld. Ook vandaag komt daarom een jonge feministische generatie op straat. Met veel aandacht voor de verwevenheid van ongelijkheden op basis van sekse, klasse, kleur, seksuele voorkeur, handicap ... ijvert ze voor een rechtvaardige en solidaire samenleving.

Samenvattend

Het tentoonstellingsparcours is opgebouwd rond drie hoofdstukken:

1. De start van de beweging, met aandacht voor de tijdsgeest van contestatie, de opkomst van diverse protestbewegingen in de jaren 1960 en de eerste acties van het nieuwe feminisme in België, begin jaren 1970.
2. De feministische agenda, met focus op de verschillende maatschappelijke thema's waarrond de beweging acties en visies ontwikkelde.
3. 'Feminisme in beweging', dat inzoomt op de actie- en organisatievormen die de beweging typeerden.

De expo sluit af met een tijdlijn die een overzicht geeft van de belangrijkste wetgeving voor meer gelijkheid in België, van de jaren 1950 tot vandaag.

Begeleidend materiaal

Het **pedagogisch dossier** bij de tentoonstelling biedt inspiratie om de thema's uit de tentoonstelling te behandelen in de les. Het bevat 12 fiches met opdrachten en talrijke tijdsdocumenten (deels uit de tentoonstelling, deels bijkomend materiaal) die kritisch nadenken en vergelijkingen doorheen de tijd stimuleren. Het kan gebruikt worden om een bezoek aan de tentoonstelling voor te bereiden of om na afloop dieper op bepaalde thema's in te gaan.

Het instrument wordt gratis aangeboden als pdf op de website van het AVG-Carhif (www.avg-carhif.be). Een hoge resolutie kan per mail worden aangevraagd via avg.carhif@amazone.be

De tentoonstelling ontlene

Onderdelen

De tentoonstelling bestaat uit 41 elementen: panelen (90 cm B x 130 cm H) gemonteerd in een metalen frame (90 cm B x 200 cm H). Bij elk element hoort een driehoekige steun, die er met vleugelmoeren aan wordt bevestigd.

De elementen worden voor een grotere stevigheid met elkaar verbonden via gemakkelijk te bevestigen scharnieren (type 'paumelle'). Het systeem geeft veel flexibiliteit en laat een modulaire opstelling toe: een apart document met instructies voor de opbouw beschrijft de verschillende mogelijkheden.

- Op 38 van de dragende panelen zijn dunne forex-panelen voorgemonteerd met de eigenlijke inhoud van de tentoonstelling (beeld / tekst). Deze inhoudelijke panelen zijn tweetalig Nederlands / Frans.
- In drie van de dragende panelen is een uitsparing voorzien om een beeldscherm (meegeleverd) te monteren, dat videomontages afspeelt.

Er is een gedetailleerd overzicht beschikbaar van alle materiaal (inclusief verzekeringswaarde en de volgorde waarin de panelen best staan opgesteld).

Aandachtspunten bij het opstellen

Het is cruciaal (veiligheid bij de opbouw en voor de bezoekers) om de instructies voor het opstellen nauwgezet te volgen. Deze instructies worden zowel per mail (aan de verantwoordelijke voor de opbouw) als op papier (bij het ophalen) bezorgd.

- Denk op voorhand na over een mogelijke opstelling en voorzie daarbij voldoende bewegingsruimte voor eventuele groepsbezoeken.
- Er is geen belichting meegeleverd met de tentoonstelling.
- De panelen met de beeldschermen moeten zo staan opgesteld dat de achterzijde niet bereikbaar is (risico op diefstal beperken).
- Voorzie een veilige ruimte om het meegeleverde verpakkings- en beschermingsmateriaal enz. te stockeren tijdens de looptijd van de tentoonstelling.
- Er is geen specifieke technische kennis nodig voor het opstellen van de tentoonstelling. Wel een zekere handigheid en voldoende mensen (minimaal 3 personen).
- Het AVG is bereid om advies te geven over het inpassen van de tentoonstelling in de beschikbare ruimte.

Het staat de ontlener vrij om originele stukken (bijvoorbeeld publicaties, affiches, foto's) toe te voegen, mits dat in de geest van de tentoonstelling gebeurt. Op die manier is het bijvoorbeeld mogelijk om lokale feministische groepen onder de aandacht te brengen. Het AVG kan hierbij adviseren, maar kan geen vitrines, kaders of ander materiaal voor de presentatie leveren. Onder bepaalde voorwaarden kan het wel stukken uit de eigen collectie in bruikleen geven.

Prijs (ontlening en toegang)

Eerste twee weken	200 €
Per bijkomende week	50 €

De toegang tot de tentoonstelling moet gratis zijn (omwille van de copy-right-afspraken).

Transport en verzekering

Het transport valt ten laste van de ontlener. De tentoonstelling is gemakkelijk te vervoeren in een kleine bestelwagen (volume ca. 8,5 m³). Het AVG levert dekens mee om de panelen te beschermen tijdens het transport.

De tentoonstelling moet door de ontlener worden verzekerd voor het bedrag dat vermeld staat in het contract (de gedetailleerde lijst van het tentoonstellingsmateriaal bevat per item ook de te verzekeren waarde). De verzekering moet de periode van opstelling maar ook van transport en montage/demontage dekken (verzekering 'van muur tot muur').

Optie en reservering

Indien u interesse hebt om de tentoonstelling te ontlenen, kan u een optie nemen voor een bepaalde periode. Deze optie moet binnen de maand worden bevestigd, daarna wordt de periode weer vrijgegeven. Na bevestiging wordt een contract opgesteld.

Contract

Alle voorwaarden van ontlening staan vermeld in het contract, waarvan u vrijblijvend een modelexemplaar kan opvragen.

Beeldengalerij

Contact

Archief- en Onderzoekscentrum voor Vrouwengeschiedenis
Middaglijnstraat 10 - 1210 Brussel

T 02 229 38 31

avg.carhif@amazone.be

www.avg-carhif.be - www.gendergeschiedenis.be

De tentoonstelling kwam tot stand met de steun van

INSTITUUT VOOR
DE GELIJKHEID
VAN VROUWEN
EN MANNEN

INSTITUT
POUR L'ÉGALITÉ
DES FEMMES
ET DES HOMMES

Vlaanderen
verbeelding werkt.

FÉDÉRATION
WALLONIE-BRUXELLES

brussel